

ISSN 2309-785X

ПСИХОЛОГІЯ ОСОБИСТОСТІ

Науковий журнал

Персонологічні моделі та концепції

Емпіричні дослідження в прикладній
психології особистості

Теоретичні студії актуальних
персонологічних проблем

2015. № 1 (6).

ПСИХОЛОГІЯ ОСОБИСТОСТІ

Науковий журнал

Персонологічні моделі та концепції

**Емпіричні дослідження в прикладній
психології особистості**

**Теоретичні студії актуальних
персонологічних проблем**

2015. № 1 (6).

**Науковий
теоретико-методологічний і прикладний
психологічний журнал
"ПСИХОЛОГІЯ ОСОБИСТОСТІ"**

Видається з 2010 року

Засновник: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації: серія
КВ № 16532 – 5004 Р, видане 24 березня 2010 року Міністерством юстиції України

Науковий журнал "Психологія особистості"
включено до Переліку наукових фахових видань України
(Наказ МОН № 893 від 04.07.2013 р.)

Видання індексується
Google Scholar Академія
та ключено в наукометричні бази даних:
Українські наукові журнали;
Наукова періодика України (PUBLIC KNOWLEDGE PROJECT);
Polish Scholarly Bibliography (Polska Bibliografia Naukowa)
Передплатний індекс – 86123

Редакційна колегія:

З.С. Карпенко (гол. ред., Івано-Франківськ),
О. Богдашина (Лідс, Великобританія), *І.С. Булах* (Київ),
В.О. Васютинський (Київ), *Ж.П. Вірна* (Луцьк), *Т.В. Говорун* (Київ),
П.П. Горностай (Київ), *Я.О. Гошовський* (Луцьк), *Г.С. Грибенюк* (Черкаси),
М.С. Гусельцева (Москва, Росія), *І.В. Данилюк* (Київ), *Л.Д. Заграй* (Івано-Франківськ),
Л.В. Засєкіна (Луцьк), *О.Г. Злобіна* (Київ), *Н.Ф. Каліна* (Сімферополь),
О.І. Климичин (Івано-Франківськ), *О.А. Ліщинська* (Івано-Франківськ),
Л.П. Міщиха (Івано-Франківськ), *Л.А. Мойсеєнко* (Івано-Франківськ),
В.П. Москалець (Івано-Франківськ), *Л.С. Пілецька* (Івано-Франківськ),
Г.К. Радчук (Тернопіль), *В.В. Рибалка* (Київ), *М.В. Савчин* (Дрогобич),
А.В. Фурман (Тернопіль), *Н.В. Хазратова* (Львів), *Ю.М. Швалб* (Київ),
Н.Ф. Шевченко (Запоріжжя), *Ю.Р. Сидорик* (відп. секретар, Івано-Франківськ)

Редакційна рада:

І.Є. Цепенда (Івано-Франківськ), *Г.О. Балл* (Київ),
І.Д. Бех (Київ), *І.М. Гоян* (Івано-Франківськ), *С.Д. Максименко* (Київ),
Е.Л. Носенко (Дніпропетровськ), *І.Д. Пасічник* (Острог),
М.М. Слюсаревський (Київ), *В.О. Татенко* (Київ), *Т.М. Титаренко* (Київ),
Н.В. Чепелева (Київ), *Т.С. Яценко* (Черкаси).

Адреса редакції:

76025, Україна, м. Івано-Франківськ, вул. Т. Шевченка, 57, к. 518,
телефони: + 38-0342-59-61-36
+ 38-067-49-51-322
e-mail: karpenkozs@ukr.net; pvpkaf@ukr.net
Сторінка в Інтернеті: <http://ps.pu.if.ua/>

Усі статті пройшли процедури рецензування, експертного і конкурсного відбору

ЗМІСТ

<i>Персоналогічні моделі та концепції</i>	Зіновія Карпенко Методологічні проблеми психології особистості: з історії всеукраїнських наукових семінарів 6
	Тетяна Титаренко Практики особистісного життєтворення: множинність як шанс..... 12
	Віталій Татенко Суб'єктно-вчинковий підхід на службі у соціальної психології 20
	Олена Старовойтенко Герменевтика особистості як метод сучасної персоналогії 32
	Мирослав Савчин Теоретико-методологічна ресурсність духовної парадигми психології в дослідженні особистості 42
	Оксана Кікінеджи Егалітарна особистість у сучасному соціопросторі 52
	Лариса Міщиха Досвід у дискусійному полі позиціювання категорії "творчий потенціал" 62
	Вікторія Горбунова Методи та методологія наукових досліджень у сфері психологічної допомоги 71
	Радчук Галина Аксіопсихологічні засади розвитку сучасної вищої освіти 81
	Світлана Литвин-Кіндратюк Соціально-психологічна ритміка ритуальної поведінки в контексті історичних трансформацій релігійності 89
	Наталія Савелюк Психологічні ракурси обґрунтування та аналізу поняття "релігійна дискурсивна особистість" 99

*Емпіричні
дослідження в
прикладній
психології
особистості*

Любов Галушко Проблема мотивації у різних теоретико-методологічних підходах до розуміння та пізнання психіки	108
Дар'я Черенщикова Позитивна суб'єктно-ціннісна модель педагогічного спілкування у ВНЗ як фундаментально-технологічна основа його оптимізації	117
Марина Дворник Постмодерні сентенції постаті кідалт	129
Ольга Лазорко Професійна безпека особистості: категоріально-методологічний статус феномену	139
Олена Злобіна Особистість в соціальній кризі: тренди емоційних трансформацій	150
Жанна Вірна Координація особистісно-нормативних змін ціннісних орієнтацій в діапазоні професійної адаптації особистості	161
Тетяна Дзюба Деструктивні ознаки професійного самоставлення та їх вплив на професійне здоров'я вчителя	172
Ольга Віговська Психологічна детермінація домінуючого інстинкту у конструктивній самореалізації жінок	184
Світлана Прахова Лонгітюдне дослідження феномену фрустрації учнів різних вікових груп	194
Олена Савченко Оцінно-мотиваційний компонент рефлексивної компетентності особистості	202
Костянтин Савченко Вивчення особистісної мотивації в процесі здобуття першої та другої вищої освіти	215

*Теоретичні
студії
актуальних
персоналогіч-
них проблем*

Тетяна Сватенкова Психологічні особливості переживання смісложиттєвої кризи ранньої юності	223
Марина Лапіна Психолого-педагогічні особливості професійного навчання соціальних працівників	232
Анна Шийчук Професійне становлення молодого психолога: опис консультативного випадку	241
Тетяна Яблонська Теоретико-методологічні основи дослідження розвитку ідентичності дитини в системі сімейних взаємин	250
Марія Августюк Ілюзія знання як проблема в навчальній діяльності студентів	260
Марія Замішак Психологічні чинники професіоналізації майбутнього педагога	269
Світлана Заблоцька Особливості становлення духовності у навчально-виховному процесі	277
Інна Стрілецька Соціальний інтелект як чинник професійного становлення особистості	285
Тетяна Целюк Поняття перфекціонізму: позитивний та негативний аспекти	292
НАШІ АВТОРИ	302
CONTENTS	305

ЗМІСТ

<i>Персоналогічні моделі та концепції</i>	Зіновія Карпенко Методологічні проблеми психології особистості: з історії всеукраїнських наукових семінарів 6
	Тетяна Титаренко Практики особистісного життєтворення: множинність як шанс..... 12
	Віталій Татенко Суб'єктно-вчинковий підхід на службі у соціальної психології 20
	Олена Старовойтенко Герменевтика особистості як метод сучасної персоналогії 32
	Мирослав Савчин Теоретико-методологічна ресурсність духовної парадигми психології в дослідженні особистості 42
	Оксана Кікінеджи Егалітарна особистість у сучасному соціопросторі 52
	Лариса Міщиха Досвід у дискусійному полі позиціювання категорії "творчий потенціал" 62
	Вікторія Горбунова Методи та методологія наукових досліджень у сфері психологічної допомоги 71
	Радчук Галина Аксіопсихологічні засади розвитку сучасної вищої освіти 81
	Світлана Литвин-Кіндратюк Соціально-психологічна ритміка ритуальної поведінки в контексті історичних трансформацій релігійності 89
	Наталія Савелюк Психологічні ракурси обґрунтування та аналізу поняття "релігійна дискурсивна особистість" 99

*Емпіричні
дослідження в
прикладній
психології
особистості*

Любов Галушко Проблема мотивації у різних теоретико-методологічних підходах до розуміння та пізнання психіки	108
Дар'я Черенщикова Позитивна суб'єктно-ціннісна модель педагогічного спілкування у ВНЗ як фундаментально-технологічна основа його оптимізації	117
Марина Дворник Постмодерні сентенції постаті кідалт	129
Ольга Лазорко Професійна безпека особистості: категоріально-методологічний статус феномену	139
Олена Злобіна Особистість в соціальній кризі: тренди емоційних трансформацій	150
Жанна Вірна Координація особистісно-нормативних змін ціннісних орієнтацій в діапазоні професійної адаптації особистості	161
Тетяна Дзюба Деструктивні ознаки професійного самоставлення та їх вплив на професійне здоров'я вчителя	172
Ольга Віговська Психологічна детермінація домінуючого інстинкту у конструктивній самореалізації жінок	184
Світлана Прахова Лонгітюдне дослідження феномену фрустрації учнів різних вікових груп	194
Олена Савченко Оцінно-мотиваційний компонент рефлексивної компетентності особистості	202
Костянтин Савченко Вивчення особистісної мотивації в процесі здобуття першої та другої вищої освіти	215

*Теоретичні
студії
актуальних
персоналогіч-
них проблем*

Тетяна Сватенкова Психологічні особливості переживання смісложиттєвої кризи ранньої юності	223
Марина Лапіна Психолого-педагогічні особливості професійного навчання соціальних працівників	232
Анна Шийчук Професійне становлення молодого психолога: опис консультативного випадку	241
Тетяна Яблонська Теоретико-методологічні основи дослідження розвитку ідентичності дитини в системі сімейних взаємин	250
Марія Августюк Ілюзія знання як проблема в навчальній діяльності студентів	260
Марія Замішак Психологічні чинники професіоналізації майбутнього педагога	269
Світлана Заблоцька Особливості становлення духовності у навчально-виховному процесі	277
Інна Стрілецька Соціальний інтелект як чинник професійного становлення особистості	285
Тетяна Целюк Поняття перфекціонізму: позитивний та негативний аспекти	292
НАШІ АВТОРИ	302
CONTENTS	305

CONTENTS

<i>Personological models and concepts</i>	Zinoviia Karpenko Methodological problems of personality psychology: from the history of ukraine-wide scientific seminars 6	6
	Tetiana Tytarenko Practices of personal life-creation: multiplicity as a chance 12	12
	Vitaliy Tatenko Subject-deed approach at the service in social psychology 20	20
	Olena Starovoytenko Hermeneutics of a person as a method of modern personology 32	32
	Myroslav Savchun Theoretical-methodological resources of the spiritual paradigm of psychology in studying a personality 42	42
	Oksana Kikinezhdi Egalitarian person in modern social space 52	52
	Larysa Mishchykha Experient in a discussion circle of the positioning category "creative potential" 62	62
	Viktoriya Horbunova Methods and methodology of scientific studies in area of psychological help 71	71
	Halyna Radchuk Axiological foundations of modern education development.....81	81
	Svitlana Lytvyn-Kindratiuk Social and psychological rhythmic of ritual behaviour in the context of historical transformations of religiosity 89	89
	Nataliia Saveliuk Psychological aspects of substantiation and analysis of the concept of a "religious discursive personality" 99	99

*Empirical
research in
applied
personality
psychology*

- Ljubov Halushko**
Problem of motivation different theoretical and methodological going near understanding and cognition of psyche 108
- Daria Cherenshchikova**
Positive subject-value model of pedagogical intercourse at the university as fundamental and technological basis its optimization 117
- Marina Dvornyk**
Postmodern sentences of kidult figure 129
- Olha Lazorko**
Professional safety of prrsonality: categoricfl and methodological status of phenomenon 139
- Olena Zlobina**
Personality in the social crisis: emotional transformations trends 150
- Zhanna Virna**
Coordination of personal and regulatory changes value orientations in the range professional adaptation of personality 161
- Tetiana Dziuba**
Destructive features of professional self-attitude and their impact on teacher's occupational professional 172
- Olga Vigovska**
Determination of psychological dominant instinct of self-realization in a constructive self-determination of women 184
- Svitlana Prahova**
Longitudinal research of the frustration phenomenon of students of different ages 194
- Olena Savchenko**
The value-motivational component of the personality's reflektive competence 202
- Kostiantyn Savchenko**
Personal motivation study in the process of getting first and second higher education 215
- Tetiana Svatenkova**
Psychological features of the experience the crisis in early adolescence 223

<i>Theoretical workshops of topical personological problems</i>	Maryna Lapina	Psychological and pedagogical features of vocational training of social workers	232
	Anna Shyichuk	Professional growth of psychologist: a case study	241
	Tatiana Yablonska	Theoretical and methodological foundations of research identity of child relationships in the family	250
	Maria Avgustiuk	The illusion of knowing as a problem in educational activity of students	260
	Mariia Zamishchak	Psychological factors professionalisation future teachers	269
	Svitlana Zabolotska	Specifics formation of spirituality in the educational process	277
	Inna Striletskaya	Social intelligence as a factor of professional formation of the personality	285
	Tetiana Tseluk	The concept of perfectionism: positive and negative aspects	292
	AUTHORS		302
	CONTENTS		305

УДК : 80. 81'42

doi: 10.15330/ps.6.1.99-107

Наталія Савелюк

Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія
ім. Тараса Шевченка
nsavelyuk@ukr.net

ПСИХОЛОГІЧНІ РАКУРСИ ОБГРУНТУВАННЯ ТА АНАЛІЗУ ПОНЯТТЯ "РЕЛІГІЙНА ДИСКУРСИВНА ОСОБИСТІТЬ"

У статті обґрунтовується поняття "релігійної дискурсивної особистості" через послідовний теоретичний аналіз трьох основних його семантичних складників – "релігійності", "особистості", "дискурсу" та виокремлення їх психологічних аспектів. Зокрема, пропонується робоче визначення дискурсу із зазначеними аспектами: з одного боку, когнітивно-мовленнєвої активності у конкретній соціально-комунікативній ситуації, що передбачає реценцію, передавання та/або творення (співтворення) певних текстів у певному їх контексті; з іншого боку – процесу і результату мотиваційно-сміслового вибору (сукупності таких виборів) кожного його суб'єкта у поточній життєвій ситуації. На основі проведеного теоретичного аналізу й узагальнення його результатів релігійна дискурсивна особистість розглядається як людина, котра вірить у Бога або, щонайменше, внутрішньо приймає ідею Його буття і відповідним чином розуміє (як реципієнт) та/або конструює (як автор) релігійні дискурси, а вже через них – і саму себе, весь навколишній світ чи окремі його складники. Обґрунтовується, що релігійна дискурсивна особистість – це не просто носій колективного релігійного досвіду, зокрема в етно-національних його форматах (як мовна особистість), а активний індивідуальний співАвтор, що динамічно відтворює, конструює і презентує власну мовно-релігійну картину світу.

Ключові слова: релігійність, релігійна особистість, мовна особистість, дискурс, релігійна дискурсивна особистість.

Постановка проблеми. Одним із важливих понять постнекласичної психології, як і гуманітарних та соціальних наук загалом, став "дискурс", який за своїм змістом сутнісно відображає основні її вектори – від пошуку знань до соціального конструювання, від монологізму до діалогізму, від ізольованого індивіда до життєвого світу, від детермінізму до самодетермінації, від потенціалізму до екзистенціалізму, від кількісного підходу до якісного, від констатувальної стратегії до діяльної [6]. Відповідно, у сучасній науковій літературі нерідко зустрічаємо не тільки цей термін сам по собі, а й концептуальні конструкти з ним: наприклад, мова йде про "політичний", "професійний", "психологічний", "терапевтичний", "мотиваційний" і т. д. дискурси.

Не просто популяризація, а значною мірою методологізація поняття дискурсу неминує приводить до "відбрунькування" й розвитку "дочірніх" понять, серед яких поки ще рідко, але все ж зустрічається "дискурсивна особистість". Даний термін – вельми складний за змістом, оскільки перебуває на стику двох ґрунтовних категорій, яким, по-перше, й досі не надано загально визначених дефініцій, і які, по-друге, перебувають у складному взаємозв'язку з низкою інших понять. Для дискурсу такими

поняттями виступають, насамперед, "текст", "мова" ("мовлення"), а також "комунікація".

У свою чергу, "дискурсивна особистість" (як і власне "особистість") у реальних життєвих ситуаціях та в різних комунікаціях виступає у різних соціальних позиціях, ролях, ідентичностях, однією з яких є позиція вірянина – мусульманина або християнина, католика або православного тощо. На жаль (чи, бодай частково, на щастя?), у сучасних складних для України суспільно-історичних умовах релігійна ідентичність нерідко тісно переплітається з політичною, національною і навіть економічною сферами життя, але це вже виходить за рамки нашого дослідження. Наразі ж можемо впевнено стверджувати, що у житті українця релігія відіграла і продовжує відігравати істотну роль: ми часто посилаємося на певні її імперативи і при здійсненні моральних виборів, і при відстоюванні національних цінностей, і в контексті політичних дебатів, і навіть запроваджуючи певну педагогічну систему. Реальним способом здійснення цих складних соціальних дій виступає саме дискурс – канонічно-релігійний або у своєму частковому змішуванні з іншими видами дискурсу, а його суб'єктом є дискурсивна особистість, причому вона "релігійна" саме тоді, коли відкрито чи іманентно ключовими концептами її комунікації виступають "Бог" і "віра".

Отже, **актуальність** даного теоретичного дослідження зумовлена як новизною, принаймні у психології, поняття "релігійна дискурсивна особистість", що потребує обґрунтування й уточнення своєї дефініції, так і непересічною значущістю релігійних цінностей для особистісного й соціального саморозвитку.

Аналіз останніх досліджень із проблеми. Пропоноване для аналізу поняття містить три основні семантичні складники – "релігійність", "особистість" і "дискурс". Очевидно, що відповідним сферам на сьогодні присвячено чимало досліджень, які навіть просто теоретично систематизувати в рамках даної публікації неможливо. Але спробуємо стисло проаналізувати хоча б основні наукові контексти чи глобальні підходи до визначення й вивчення кожної з них.

Перше поняття – як позначення певної якості – впливає з більш глобальної категорії "релігії", яка, у свою чергу, пов'язана із трансцендентними та трансцендентальними феноменами, що так чи інакше проникають у різноаспектне людське буття. Релігія, як слушно зауважує О. Бучма, водночас є феноменом і соціальним, оскільки розвивається та функціонує в суспільстві, й особистісним, адже сприймається на індивідуальному рівні буття і фільтрується через призму свідомості кожного конкретного індивіда. Відповідно, під яким кутом зору вона розглядається, так і витлумачується похідне від неї поняття релігійності: одними – як деяка властивість особи, що виражає її релігійне спрямування, певна індивідуальна чи колективна якість, яка є конкретним проявом релігії в індивідуальній або колективній свідомості; іншими – як певний душевний, психічний стан окремих індивідів, груп чи спільнот, характерною ознакою яких є віра в надприродне і відправлення релігійного культу; ще іншими –

як знання про релігію, використовуючи які, можна брати участь у певній релігійній діяльності тощо [1]. Загалом ми беремо за теоретичну основу найбільш абстрактне розуміння релігійності як суб'єктної форми прояву буття релігії, що передбачає віру в Бога та інших, пов'язаних з Богом "істот" (ангелів, святих, добрих чи злих духів тощо).

Якщо ж брати до уваги класичну тріаду персоналогії країн пострадянського простору: "Індивід – Особистість – Індивідуальність", то релігійність як така формується, проявляється і реалізується, насамперед, через особистісний рівень функціонування людини. Адже саме категорія особистості поєднує у собі чи навіть "примирює" нормативність соціуму (в тому числі, релігійні орієнтири життя як від початку зовнішні щодо кожного конкретного індивіда) із суттєвою ненормативністю індивідуальності. Власне "релігійна особистість", хоча і має відносно давні й усталені традиції свого використання у сфері психології релігії, проте чіткої дефініції досі не здобула. Передумови для появи відповідного терміну сучасними дослідниками нерідко пов'язується із працею В. Джеймса "Різноманітність релігійного досвіду", де пропонується та обґрунтовується поняття "особистісної релігії". На думку автора, особистісна релігія, щонайменше в одному відношенні, виступає більш первинною, ніж будь-яка церква або богослов'я, які хоча і спираються на загальну традицію, але усі вони колись зароджувалися з безпосереднього, особистісного спілкування своїх засновників із певним "божеством". Обґрунтовуючи ці та подібні їм міркування, У. Джеймс "домовляється" з читачами своєї праці розуміти під релігією "сукупність почуттів, дій та досвіду окремої особистості, оскільки їх змістом встановлюється ставлення її до того, що вона вшановує як Божество" [3, с. 34]. Таким чином ще на початку минулого століття поняття "особистісної релігії" відмежовується від глобальнішої категорії "релігії", втілюючи собою унікальний внутрішній світ віруючої людини, який розвивається під впливом переживання релігійного досвіду, в тому числі через релігійно зорієнтоване спілкування.

В ракурсі теоретичного аналізу загалом можемо стверджувати: "релігійна особистість" тісно пов'язана як з "релігійністю", що відображає суб'єктивний аспект релігії, так і з "релігійною свідомістю", тобто сукупністю образів, уявлень, почуттів і переживань, що мають своїм предметом священне, вище, істинне буття. А свідомість, зокрема самосвідомість, як відомо, – це саме те, що значною мірою зумовлює потенційно невичерпну множинність людського буття. На думку, наприклад, О. Матласевич, людині хоча і властива природна схильність до релігійності, але ця схильність водночас не тотожна неминучості, оскільки релігійність та її міра – завжди проблема індивідуального вибору. Відповідно до такого релігійного вибору і формується релігійна особистість [7, с. 138–142].

Проаналізувавши праці згаданих й інших відомих зарубіжних та українських дослідників, доходимо висновку, що релігійна особистість – "продукт" не тільки й не стільки релігійної соціалізації людини, скільки її

активної свідомої діяльності та співдіяльності, насамперед когнітивно-мовленнєвого характеру, що якраз і має відношення до сфери "дискурсу".

"Дискурс" – категорія не менш складна, ніж "релігія" чи "особистість", причому складна як за своєю етимологією, так і за найрізноманітнішими науковими контекстами використання. Ще наприкінці минулого століття відомий французький "дискурсолог" П. Серіо виокремив й узагальнив вісім типових дефініцій дискурсу, що різними дослідниками розглядається як: 1) еквівалент поняття "мовлення" у сосюрівському розумінні, тобто як будь-яке конкретне висловлювання; 2) одиниця, яка за розміром переважає фразу, висловлювання у глобальному сенсі; 3) вплив висловлювання на його отримувача та його внесок у "висловлювальну" ситуацію (передбачає суб'єкта висловлювання, його адресата, момент і певне місце висловлювання – в рамках теорій висловлювання або прагматики); 4) бесіда, що розглядається як основний тип висловлювання (при спеціалізації попереднього визначення); 5) мова, що присвоюється мовцем, на протипагу "розповіді", яка розгортається поза експліцитним втручанням суб'єкта висловлювання; 6) для розрізнення специфіки дослідження певного елемента в "мові", як системі малодиференційованих віртуальних значимостей, та в "мовленні", як диверсифікації на поверховому рівні різноманітності використань конкретних мовних одиниць; 7) для позначення системи обмежень, які накладаються на необмежену кількість висловлювань у силу певної соціальної або ідеологічної позиції, тобто для певного типу висловлювань; 8) як висловлювання, що розглядається з точки зору дискурсного механізму, який ним керує, тобто в аспекті лінгвістичного дослідження умов творення тексту [5, с. 26–27]. Водночас очевидно, поперше, що всі ці визначення сутнісно не є психологічними, і, по-друге, що на сьогодні в контексті появи нових міждисциплінарних галузей знання вони ще більш урізноманітнилися, спеціалізувалися або навіть ускладнилися.

Тому, на нашу думку, введення поняття "релігійна дискурсивна особистість" у науково-психологічний обіг, з одного боку, посприяє більшій психологізації та водночас конкретизації категорії "дискурс", яка й досі багатьма психологами визначається по типу "сукупність мовленнєвих актів" або ще більш абстрактно – як "конструювання певних об'єктів" тощо; з іншого боку, воно втілюватиме загальну картину постмодернізації психологічної картини світу, в тому числі з точки зору самої "релігійної особистості".

Отже, **мета статті** – обґрунтування і теоретичний аналіз психологічних аспектів поняття "релігійна дискурсивна особистість". **Завдання** теоретичного дослідження: 1) доведення недостатньої чіткості існуючих на сьогодні дефініцій базового поняття "релігійна особистість", 2) систематизація основних підходів до визначення категорії "дискурс" та виокремлення психологічних її аспектів, 3) обґрунтування поняття "релігійна дискурсивна особистість" та його відмежування від споріднених термінів, насамперед – від "мовної особистості".

Методи дослідження. Основними методами нашої наукової розвідки виступили теоретичні, а саме: аналіз і синтез наявних на сьогодні напрацювань, з одного боку, в галузі психології релігії, з іншого – в теорії дискурсу та дискурсивної психології; абстрагування психологічних аспектів базових у дослідженні категорій; систематизація та порівняння отриманих результатів.

Виклад основного теоретичного матеріалу. В контексті поставлених завдань важливо зазначити, що привнесення у психологію як категорії дискурсу загалом, так і "дочірніх" щодо неї понять зокрема, у більш загальному масштабі пов'язане з "лінгвістичним поворотом" гуманітарних та соціальних наук другої половини ХХ століття, а в локальнішому ракурсі – з "дискурсивним поворотом" або "другою когнітивною революцією" приблизно три десятиріччя тому (Д. Едвардс, Я. Паркер, Дж. Поттер, М. Уетерелл, Р. Харре й ін.). Так, Р. Харре спільно з Г. Джілллеттом розглядає дискурсивний поворот у психології та інших соціальних науках як прийняття за основу принципово нової соціально-психологічної онтології – якісно іншого "людського простору" або "онтології Виготського", на противагу традиційній онтології – фізично-механістичній або "онтології Ньютона". І якщо остання передбачає розміщення певних сутностей та подій ("об'єктів") у певному часо-просторі з відповідними їх причинно-наслідковими залежностями, то перша в центрі уваги розташовує соціальні світи як спільноти людей з їх специфічними дискурсами (мовленнєвими актами), де домінують ймовірнісні залежності в контексті нелінійних правил і норм побудови діалогу [11, с. 29–31]. Іншими словами, будь-який предмет дискурсу (або основна його тематика) набуває специфічних рис тільки у конкретному контексті свого розгляду, в тому числі його психологічному контексті.

Через теоретичний аналіз цілої низки дефініцій дискурсу, а також міждисциплінарний синтез й абстрагування вагомих психологічних аспектів даної категорії, ми приходимо до наступного робочого визначення: дискурс – це, з одного боку, когнітивно-мовленнєва активність у конкретній соціально-комунікативній ситуації, що передбачає рецепцію, передавання та/або творення (співтворення) певних текстів у певному їх контексті, а з іншого – процес і результат мотиваційно-сміслового вибору (сукупності таких виборів) кожного свого суб'єкта у поточній життєвій ситуації. У свою чергу, такі вибори пов'язані з конструюванням моделей реальності та її складників через відповідну систему висловлювань (тверджень) із тимчасово фіксованими їх смислами. Можна стверджувати, отже, що в кожному дискурсі відображаються індивідуально-типологічні риси його суб'єктів – дискурсивних особистостей, а також специфіка відповідних йому життєвих ситуацій і, ще ширше, життєвих світів людини.

"Дочірнє" щодо дискурсу поняття – "дискурсивна особистість" – останнім часом тільки набуває чітких семантичних обрисів. Зокрема, в Україні даний концепт активно обґрунтовує Л. Синельникова, яка, будучи за фахом лінгвістом, демонструє справді міждисциплінарні наукові погляди. В

основі пропонованого поняття, як зазначає дослідниця, лежить насамперед ментальний фактор, під яким розуміється мисленнева діяльність суб'єкта. Загалом Л. Синельникова надає досить розлогу характеристику дискурсивної особистості: і як мовної особистості в інтераціональному контексті, яка формується на перетині комунікативних і когнітивних факторів, у діалогічному спілкуванні; і як учасниці комунікативних подій, в умовах яких відбувається вибір відповідних засобів – лексичних, граматичних, стилістичних – як тактичних дій, що відповідають певній мовленнєвій стратегії; і як комунікативної особистості, котра володіє "комунікативним паспортом" (за І. Стерніном), що є сукупністю індивідуальних не тільки комунікативних стратегій і тактик, а й когнітивних, семіотичних, мотиваційних переваг, сформованих у процесах комунікації тощо [9, с. 457–458]. Отже, "дискурсивна особистість" розглядається на перетині кількох базових для її визначення понять, що в реальному житті засвідчують її динамічність, ситуаційність і контекстуальність.

Найбільш природним, адекватним середовищем для становлення і (само)розкриття релігійної дискурсивної особистості виступає релігійний дискурс. Останній, у зв'язку з вищенаведеною робочою психологічною дефініцією дискурсу загалом, розглядається нами як активна рецепція, передавання та/або творення (співтворення) релігійних текстів у певних їх контекстах (широких соціальних, зокрема комунікативних, та індивідуальних життєвих ситуаціях), що пов'язане з конструюванням релігійно релевантних моделей реальності та її складників через сукупність відповідно зорієнтованих висловлювань (тверджень). Підбір же чи формулювання таких висловлювань, їх розуміння з точки зору психології, як вже вище уточнювалося, виступають результатом відповідних мотиваційно-сміслових виборів суб'єктів релігійного дискурсу – тобто релігійних дискурсивних особистостей.

Але чому власне "дискурсивна" особистість, а не, скажімо, "мовна" чи "комунікативна" (адже останні два є термінами, якими сучасні науковці послуговуються значно активніше)? Наприклад, С. Шепітько та М. Смірнова досліджують саме "мовну особистість в релігійному дискурсі", стверджуючи, що повний її опис передбачає: 1) характеристику семантико-структурного рівня її організації, 2) реконструкцію мовної моделі світу або тезаурусу даної особистості, 3) вияв життєвих домінант, настановлень, мотивів мовної особистості, що знаходять своє відображення, зокрема, у процесах мовленнєтворення, а також у різних "чужих текстах". На думку згаданих вчених, мовна особистість виступає видом повноцінного представлення особистості, що вміщує в себе і психічний, і соціальний, і етичний, і релігійний та інший компоненти, "заломлені через її мову, її дискурс" [10].

Саме в останній частині цитованого судження, на нашу думку, – очевидна основа для розмежування понять "мовна" й "дискурсивна" особистість, яка самими авторами статті не розкривається, а саме: наявність

відмінностей між мовою та дискурсом. Перша – це система вербальних знаків або сукупність кристалізованого у вербалізаціях досвіду людства (тобто певної його етно-національної спільноти), тоді як друге поняття стосується використання мови лише як одного зі своїх аспектів поряд з іншими, невербальними чинниками. Й хоча саме мова як відносно сформована система здебільшого виступає кісткою дискурсу, в тому числі релігійного, проте в його реальних динамічних вимірах та по відношенню до кожної конкретної особистості вона є водночас і сутнісним, і дещо абстрактним ("ідеалізованим") поняттям. Відповідно, нам імпонують дефініції мовної особистості, які підкреслюють її відносно статичний, кристалізований статус: наприклад, визначення її В. Васютинським як когнітивно-комунікативного інваріанту, узагальненого образу носія культурно-мовних та комунікативно-діяльнісних цінностей, знань, настановлень, форм поведінки [2, с. 328]; або Л. Засекіною – як сукупності тих пізнавальних, емоційних, мотиваційних особливостей, які забезпечують мовну компетентність людини в ролі носія певного національно-культурного простору [4, с. 83], що залишають "простір" індивідуально-особистісний та ситуативно-контекстуальний саме для дискурсивної особистості.

Й уже наприкінці наших теоретичних міркувань знову варто послатися на концептуальні напрацювання Л. Синельникової, котра не просто обґрунтовує поняття "дискурсивної особистості", а взагалі говорить про дискурсивну персоналогію, що спирається на психологію (наприклад, у комунікації проявляються характер і темперамент), соціологію (мовні індикатори соціальної ідентичності), культурологію (лінгвокультурні типи), лінгвістику (зокрема, прояви комунікативної компетенції) тощо. Отже, продовжує логіку міркувань дослідниці, дискурсивна особистість – це не абстрактний конструкт, а цілком реальний суб'єкт соціальних інтеракцій як носій життєвого й мовного досвіду [8, с. 43-44]. Водночас ця, як і подібні до неї дефініції, пов'язані з дискурсом, потребують свого психологічного уточнення, вагомим серед яких, на нашу думку, виступає згадувана вище вказівка на активну індивідуальну роль релігійної дискурсивної особистості, котра здійснює мотиваційно-сміслові вибори в реальних комунікативних ситуаціях з акцентом на релігійні конотації сукупності певних висловлювань або навіть окремих слів і словосполучень.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, на основі проведеного теоретичного аналізу й узагальнення його результатів релігійна дискурсивна особистість визначається як людина, котра вірить у Бога або, щонайменше, внутрішньо приймає ідею Його буття і відповідним чином розуміє (як реципієнт) та/або конструє (як автор) релігійні дискурси, а вже через них – і саму себе, весь навколишній світ або окремі його складники. Іншими словами, релігійна дискурсивна особистість – це не просто носій колективного релігійного досвіду, зокрема в етно-національних його форматах, а активний співАвтор (тому власне "дискурсивна", а не "мовна" особистість) серед усіх інших реальних і потенційних творців релігійного

діалогу, в процесі якого кожен його учасник відтворює, конструює і презентує власну мовно-релігійну картину світу.

Перспективами наших наступних наукових студій виступатимуть емпіричні дослідження, насамперед методами контент- і дискурс-аналізу, метою яких буде вивчення реально існуючої, а не штучно-абстрактної типології релігійних особистостей через аналіз життєвих світів віруючих людей, що проявляються у відповідно зорієнтованих їх дискурсах у певних життєвих ситуаціях.

1. Бушма О. Співвідношення понять "релігія" і "релігійність" / О. Бушма // Академічне релігієзнавство / під ред. А. Колодного – Київ : Світ знань, 2000. – С. 520–522.
2. Васютинский В. Языковая личность / В. Васютинский // Психология общения. Энциклопедический словарь / под ред. А. Бодальова. – Москва : Когито-Центр, 2011. – 600 с.
3. Джеймс У. Многообразие религиозного опыта / У. Джеймс. – Москва : Наука, 1993. – 432 с.
4. Засекіна Л. Мовна особистість у сучасному соціальному просторі / Л. Засекіна // Соціальна психологія. – 2007. – № 5 (25). – Київ : Видавництво українського центру політичного менеджменту. – С. 82–89.
5. Квадратура смысла. Французская школа анализа дискурса / Общ. ред. П. Серию. – Москва : Прогресс, 1999. – 416 с.
6. Леонтьев Д. Неклассический вектор в современной психологии / Д. Леонтьев // Постнеклассическая психология. – 2005. – № 1. – С. 51–71.
7. Матласевич О. Психологія релігії / О. Матласевич. – Острог: Острозька академія, 2012. – 350 с.
8. Синельникова Л. Концепт "дискурсивная личность": междисциплинарная параметризация [Электронный ресурс] / Л. Синельникова // Грани познания. – 2013. – № 1 (21). – URL: <http://grani.vspu.ru/files/publics/1368528198.pdf> (дата обращения 3.10.2015).
9. Синельникова Л. О научной легитимности понятия "дискурсивная личности" / Л. Синельникова // Философия. Социальная коммуникация. – 2011. – Вып. 24 (63). – № 2 (1). – С. 454–463.
10. Шепитько С. Языковая личность в религиозном дискурсе [Электронный ресурс] / С. Шепитько, М. Смирнова // Society for Cultural and Scientific Progress in Central and Eastern Europe. – URL: <http://scaspee.com/6/post/2013/10/linguistic-personality-in-religious-discourse-shepitko-s-v-smirnova-m-s.html> (дата обращения: 28.09.2015).
11. Harre, R., Gillett, G. The Discursive Mind / R. Harre, G. Gillett. – London : SAGE Publications, 1994. – 196 p.

REFERENCES

1. Buchma, O. (2000). Spivvidnoshennia poniat "relihia" i "relihiinist" [Interrelation of the concepts of "religion" and "religiosity"]. Akademichne relihiieznnavstvo – Academic religious studies. A. Kolodnyi (Ed.) / O. Buchma. – Kyiv : Svit znan, 520–522 (ukr).
2. Vasiutiskii, V. (2011). Yazykovaia lichnost [Linguistic personality]. Psikhologiiia obshcheniia. Entsiklopedicheskii slovar – Psychology of communication. Encyclopedic Dictionary. A. Bodalev (Ed.) / V. Vasiutiskii. – Moscow : Kogito-Tsentr (ukr).
3. James, W. (1993). Mnogoobraziie religioznogo opyta [The Varieties of Religious Experience]. (V. Malakhieva-Mirovich & M. Shyk, Trans). / W. James. – Moscow : Nauka (rus).
4. Zasiiekina, L. (2007). Movna osobystist u suchasnomu sotsialnomu prostori [Linguistic personality in modern social space] / L. Zasiiekina // Sotsialna Psykholohiia – Social Psychology, No. 5 (25), 82–89. – Kyiv : Vydavnytstvo ukrainskoho tsentru politychnoho menedzhmentu (ukr).

5. Kvadratura smysla: Fratsuzskaia shkola analiza diskursa [Area of sense: French studies on discourse analysis]. P. Serio (Ed.). – Moscow : Progress, 1999 (rus).
6. Leontiev, D. (2005). Neklassicheskii vektor v sovremennoi psikhologii [Non-classical vector of modern psychology] / D. Leontiev // Postneklassicheskaia psikhologia – Postnonclassical psychology, No. 1, 51–71 (rus).
7. Matlasevych, O. (2012). Psykhohohiia rehiih [Psychology of religion] / O. Matlasevych. – Ostroh : Ostrozka akademiia (ukr).
8. Sinelnikova, L. (2013). Kontsept "diskursivnaia lichnost": mezhdistsyplinarnaia parametrizatsiia [The concept of a "discursive personality": interdisciplinary parameterization] / L. Sinelnikova // Grani poznaniia – Edges of cognition, No. 1 (21), – Retrieved 3.10.2015 from <http://grani.vspu.ru/files/publics/1368528198.pdf>
9. Sinelnikova, L. (2011). O nauchnoi legitimnosti poniatii "diskursivnaia lichnost" [On scientific legitimacy of the concept of a "discursive personality"] / L. Sinelnikova // Filologiya. Sotsyialnye kommunikatsyi – Philology. Social communications, Vol. 24 (63), No. 2 (1), 454–463.
10. Shepitko, S., Smirnova, M. Yazykovaia lichnost v religioznom diskurse [Linguistic personality in religious discourse] / S. Shepitko, M. Smirnova // Society for Cultural and Scientific Progress in Central and Eastern Europe. – Retrieved 28.09.2015 from <http://scaspee.com/6/post/2013/10/linguistic-personality-in-religious-discourse-shepitko-s-v-smirnova-m-s.html>
11. Harre, R., Gillett, G. (1994). The Discursive Mind / R. Harre, G. Gillett. – London : SAGE Publications.

Nataliia Saveliuk

PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF SUBSTANTIATION AND ANALYSIS OF THE CONCEPT OF A "RELIGIOUS DISCURSIVE PERSONALITY"

In the article the concept of a "religious discursive personality" through consistent theoretical analysis of its three main semantic components ("religiosity", "personality", "discourse") is substantiated and their psychological aspects are singled out. In particular, the author proposes a working definition of discourse through distinguishing the following aspects: on one hand, a cognitive-verbal activity in a particular social and communicative situation, involving the reception, transferring and / or creation (co-creation) of certain texts in their particular context; and on the other hand, the process and result of motivational-semantic choice (the set of such choices) of each individual in the current life situation. On the basis of the theoretical analysis and the generalization of its results a religious discursive personality is considered to be a person who believes in God, or at least inwardly accepts the idea of his entity and properly comprehends (as a recipient) and / or constructs (as an author) various religious discourses, and through them a person comprehends himself/herself, the surrounding world or some of its components. It is substantiated that a religious discursive personality is not just the one that has a collective religious experience, in particular in its ethno-national spheres (as a linguistic personality does), but it is treated as an active individual co-author, that dynamically recreates, constructs and represents his/her own linguistic and religious image of the world.

Keywords: religiosity, religious personality, linguistic personality, discourse, religious discursive personality.